

5

शि. प्र. मंडळी, पुणे ९.

मीमांसा विद्यालय

ॐ ग्रंथालय ॐ

ग्रंथ नाव उत्तर गीता

लेखक

मि ६५६

४४२

२/१९८

अथउत्तरगीताप्रारंभः

पत्रे २०

मि ६५३,६

४४२

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥
परंपरस्मात्प्रकृतेन रादिभे क्व निविष्टं
बद्धधातुहासु ॥ सर्वालथं सर्वजगं नि
वासतमेव विष्टं शरणं प्रपद्ये ॥ १ ॥ य
देकं निष्कलं ब्रह्म व्योमातीतं निरंजनं ॥
निर्गुणं परमं दिव्यं मप्रमेयमनुत्तमं ॥
॥ २ ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयं विनाशोत्प
त्तिवर्जितं ॥ कैवल्यं कैवलं शांतं शुद्धम

त्यंतनिर्मलं ॥३॥ कारणयोगनिर्मुक्तं
हेतुसाधनवर्जितं ॥ निवाराग्रस्थितं सू
क्ष्मज्ञानं ज्ञेयं स्वरूपिणं ॥४॥ निर्गुणं प
रमंगुह्यं भिन्नां जनसमप्रभं ॥ तत्क्षणा
देवमुच्यंते विज्ञानं ब्रह्मि केशव ॥५॥ श्री
भगवानुवाच ॥ साधुपार्थ महाबाहो बु
द्धिमानसि पांडव ॥ यन्मां पृच्छसि तत्त्वा
र्थमशेषं प्रवदाम्यहं ॥६॥ आत्ममंत्र

उ.गी०

२

स्यहंसस्यपरस्परसमाश्रयं॥सानुरागि
णानकाभ्यानांभावनाचैवमेवच॥७॥
शरीरिणामजस्याहहंसत्वंपददृश्यते।
सोहंकृत्वाक्षरंचैवकूटस्थमचलंध्रुवं॥
॥८॥पिंडेमुक्तायदेमुक्तारूपेमुक्ताप
दाननाः॥रूपातीतास्तयेमुक्तातेमुक्ता
नात्रसंशयः॥९॥तद्विद्वानक्षरंप्राप्य
त्यजेन्मरणजन्मनी॥स्थीरबुधीरसंमू

२

दो ब्रह्मवि द्गुणि स्थितः ॥१०॥ काकीं मुख
ककारांत ईकारश्चेतनाधृति ॥ ककारस्त
त्र लुप्यंते कोर्थसंप्रतिपद्यते ॥११॥ याव
त्यश्येत्स्वगाकारं तदाकारं विचिंतये
त्स्वमध्ये च प्रतिष्ठेयं स्वं च ब्रह्मसना
तनं १२ आत्मास्वं नमयं कृत्वा न किं
चिदपि चिंतयेत् भिन्ने कुंभे यथाका
शे आकाशः प्रतिपद्यते १३ स्वं मध्ये

उ. गी

३

कुचोरेत्मानं आत्ममध्ये च खं कुरु अ

भिन्ने प्राकृते देहे यथा चात्मन मात्मनि

१४ बहिर्व्योमस्थितं नित्यं नासाग्रे

च व्यवस्थितं निर्मलं तद्भिजानीया

तस्य इर्मिरहितं शिवं १५ प्रभाशून्यं

मनःशून्यं बुद्धिशून्यं निरामयं सर्वश

न्यं निराभासं समाधिस्थस्य लक्षणं।

१६ उर्ध्वशून्यमधःशून्य अधःश

३

न्यनिरामं यं त्रिश्रुत्यं च विजानाति स
विमुच्येत बंधनात् १७ अमात्रशब्दर
हितं स्वरव्यंजनं तं विंदुनादकलाती
तं यस्तं वेदसवेदवित् १८ प्राज्ञे ज्ञाने च
विज्ञाने ज्ञेयं च हृदिसंस्थिते लब्धेशां
तेपदे देहेन योगीने वधारणात् १९
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्ता वेदांते च प्रतिष्ठि
ताः तस्य प्रकृति लीनस्य यः परस्य म

हेश्वरः ॥ २० ॥ नावार्थिभजतेनावंघ्रा
वस्यारं नगच्छति उत्तीर्य पारपर्यंतं ना
वयाकिं प्रयोजनं २१ ग्रंथमभ्यस्य मे
धाविज्ञानविज्ञानतत्परः पठालमि
वध्यानार्थित्यजेत् ग्रंथमशेषतः २२
उल्काहस्तोयथाकाष्ठं द्रव्यमालोक्य
तत्तुल्यजेत् । ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य

श्रवाज्ञानं परित्यजेत् २३ यथा मृतं
नलप्रस्यपथसाकिंप्रयोजनं एवतं
त्वपदं शास्त्रावेदेनास्ति प्रयोजनं २४
ज्ञानामृतेनलप्रस्यकृतकृत्यस्ययो
गिनां नेवास्ति किंचित्कर्तव्यमस्ति
चेन्नसतत्ववित् २५ तेलुधारा मिव
शिन्नं दीर्घघंटानिनाद वत् ॥ सवाग्रं
चप्रणवस्याग्रं यस्तं वेदसवेदवित् २६

उ.गी.

५

त

आत्मानमरणीकृत्वा प्रणवं चोत्तरारणी
ध्याननिमित्तनाभ्यासावेदं पश्यामि गूढ
वत् २७ विधुमाग्निनिभं देवं पश्य द
त्यै निर्मलं तादृशं परमं रूपं स्मरत्यर्थ
मनन्यभाक् २८ दूरस्थोऽपि न दूरस्थो
पि उब्रह्मा उवर्जितं अमलो सर्वदा दे
ही सर्वव्यापि निरंजनं २९ कायस्थो
पि न कायस्थः कायस्थोऽपि न जायते

५

कायस्त्रोपिनभुं जानः कायः स्त्रोपि
न बाध्यते ३० लतिमध्येयथात्ते लं
क्षीरमध्येयथाघृतं पुष्पमध्येयथागं
धो फलमध्येयथारसः ३१ काष्ठा
ग्नि वत्प्रकाशेन आकाशे वायु वच्चरे
त् यथा सर्वगतो देही देह मध्यम्य व
स्थितः ३२ मनस्त्रो वेत्ति नो देवं म

उ.गी. नमध्ये व्यवस्थितं यावत्पश्येत्त्वगा
कारं तदाकारं तदाकारं विचिंतये ३३
मनस्त्वं मनमध्यं स्त्वं मनस्त्वं मन
वर्जितं मनेन मनसालोक्य स्वयंसि
धंति योगिनाः ३४ आकाशं मान
सं कृत्वामनः कृत्वानिरासदं निश्च
लं तद्विजानाति समाधिस्थस्य लक्ष

ॐ ३५ सर्वशून्यं तदात्मेति समाधि
स्थस्य लक्षणं भूतभाविज्ञतात्मा पुण्य त
यापैः प्रमुच्यते ३६ अदृश्यभावना
नास्ति दृश्यमानो विनश्यति अवर्ण
मीश्वरं ब्रह्म कथं ध्यायति योगिनः ३७
श्रीभगवानुवाच उर्ध्वपूर्णमधःपूर्ण
मध्यपूर्णतदात्मकं सर्वपूर्णतदात्मे
तिसमाधिस्थस्य लक्षणं ३८ सा

उ.गी. लंबस्य अनित्यत्वं निरालंबस्य शून्य
ता उभयोरपि दोषोक्ति कथं ध्यायंति
योगिनः ३९ श्रीभगवानुवाच हृ
दयं निर्मलं कृत्वा चिंतयित्वा ह्यनाम
यं अहमेव मिदं सर्वमिति पश्यत्परं सु
खं ४० अर्जुनवाच अक्षराणि च
मात्राणि सर्वे विंदुसमाश्रितः विंदु
भिद्यति दानेन सनाहः केन भिद्यति ४१

श्रीभगवानुवाच ॐकारध्वनिनादे
नवायुसंहरणातिकं निरालंबसमु
द्दिश्यतत्रनाहोलयंगतः ४२ त्रिन्ने
पंचात्मकेदेहेगतेपंचेषुपंचधा प्राणो
विमुक्तदेहस्यधर्माधर्मोक्कगल्लतः ४३
श्रीभगवानुवाच धर्माधर्ममनश्चैव
पंचभूतानियानिच इंद्रियाणितुपं

उ.गी चैतेयेचान्येपंचदैवताः ४४ तथै

वमनसासर्वेनित्यमेवाभिमानिनां॥

जीवेनसहगच्छंतियावत्तत्वंनविंदति

४५ अर्जुनउवाच स्थावरंजंगमं

वापियत्किंचित्सचराचरं जीवजीवे

नजीवंतिसोजीवःकेनजीवति ४६

श्रीभगवानुवाच मुरवनासिकयोर्म

ध्ये प्राणः संचरते स्वयं आकाशपिव
 ते प्राणं सजीवस्तेन जीवति ४७ अ
 र्जुन उवाच ब्रह्मांडव्यापितं व्योम व्यो
 म् विष्टितं जगत् अंतर्बहिः स्थितं व्यो
 म कथं ध्यायंति योगिनः ४८ श्रीम
 गवानुवाच आकाशस्यैव काशश्च आ
 काशं व्यापितं च यत् आकाशस्य गुणः

शब्देनिःशब्दब्रह्म उच्यते ४९ अर्जु
न उवाच दंतोष्ठतालुजिह्वायां यत्पदं
तव दृश्यते अक्षरत्वं कुतस्तेषां क्षर
त्वं वर्तते सदा ५० श्रीभगवानुवा
च अघोषमव्यंजनमस्वरं च अता
लुदंतोष्ठमनासिकं च अरेफ्जातं
क्षरयुग्मवर्जितं तदक्षरं नक्षरते कदा

९

चित् ५२ अर्जुन उवाच इन्द्रियाणां
निरोधेन देहपश्यंतिमानवः देहेन
ष्टे कुतो बुद्धिर्बुद्धिनाशे कुतो ज्ञता ५२
श्रीभगवानुवाच तावद्देहनिरोध
स्याद्यावत्तत्त्वं न विंदति विदितत्वे
परे तत्त्वे येवमेवानुपश्यति ५३ न
वच्छिद्दपुरे देहे श्रवंति घटिका इवः

उ.गी एवं बाह्येन शुद्धेन पुमान्ब्रह्म न विन्दति
१० ५४ अत्यंतमलिनो देहो देही चात्यं
तनिर्मलं उभयोरंतरं ज्ञात्वा कस्यशो
त्रे विधीयते ५५ इति प्रथमोऽध्या
यः ७ ७ ७ श्रीराम
अर्जुन उवाच नित्यं ज्ञानपरं ब्रह्म ब्रह्मा ज्ञंप
रमेश्वरं अहं ब्रह्मेति निर्दिष्टं प्रमाणं तत्र किं

भजेत् १ श्रीभगवानुवाच यथाजलेजल
क्षित्वंक्षीरेक्षीरं घृतेघृतं अविशेषं भवेत्तद्व
त्जीवात्मापरमात्मनि २ जीवः परेतदात्मे
तिसर्वगं ज्योतिरीश्वरं प्रमाणं लक्षणं ज्ञे
यं स्वयमेकाग्रवादिनः ३ प्रमाणं लक्षणं
ज्ञेयं स्वयमेकाग्रवादिनः अहं ब्रह्मेति नि
र्दिष्टं प्रमाणं तत्र किं भवेत् ४ ज्ञानस्थं भ

उ० गी०

११

वतिज्ञेयविदितेतक्षणेनतु ज्ञानमात्रेण
मुच्यंतेकिंपुनर्योगधारणा ५ ज्ञानेनदी
पितंदेहंबुद्धिब्रह्मसमाश्रितः ब्रह्मज्ञा
नाग्निनानित्यंदहंतेपुण्यपापयोः ६
आकाशवत्सूक्ष्मशरीरमात्मानदृश्यते
वायुवदंतिचात्मा सबाह्यमभ्यांतरनि
श्र्वलात्माज्ञानोकयादृश्यतिचांतरात्मा

११

७ यत्रयत्रमृतोज्ञानियेनकेनापिमृत्यु
ना यथासर्वगतंब्योमतत्रतत्रलयंगतं
८ शरीरंब्यापितंब्योमभुवनानिचतुर्द
शः निश्चकोनिर्मकोदेहोसर्वव्यापिति
रंजनं ९ मुहूर्तमपियोगस्थोनासाग्रे
मनसाअपि सर्वतरंतिपाश्चानंतस्य
जन्मशंतेरपि १० दक्षिणेपिंगळानाडी

३० गी०

१२

सूर्यमंडळगोचराः मातृयोनिमितिज्ञे
याबुद्धिःकर्मानुसारिणी ११ इडाचवा
मनिश्वासाचंद्रमंडळगोचराः पितृयो
निमितिज्ञेयाबुद्धिःकर्मानुसारिणी

१२ गुदस्यपृष्ठभागेस्मिन्वीणादंडारव्य
देहभृत् दीर्घस्थंमूर्ध्निपर्यंतं ब्रह्मदंडं च
कथ्यते १३ तस्यांते सुषिरं सूक्ष्मं ब्रह्म

१२

नाडीवस्त्रिभिः इडापिंगलयोर्मध्ये सु
षुम्ना अग्निमंडलः १४ सर्वप्रतिष्ठितं
तस्मिन् सर्वांगज्योतिरीश्वरं तस्मिन्मम
गतं सूर्यं सोमाग्निं परमेश्वरं १५ भूता
लोकादिशः क्षेत्रासमुद्रापर्वताचला द्वी
पाश्वनिम्नगावेदाशास्त्रविद्याककाक्ष
राः १६ सुषुम्नांतर्गतं तस्मिन् देहकंटे प्र

उ० गी०

१३

तिष्ठितं नानानारिप्रवर्गंच सर्वभूतांतरात्
मनि १७ ऊर्ध्वमूलमधःशाखावायुमार्गे
णसर्वगः द्विसप्ततिसहस्राणिनाड्यस्त
वायुगोचराः १८ कर्ममार्गेपिसकलाः स्थे
र्यस्थोसकलात्मकः अधश्चोर्ध्वगतस्था
सासर्वद्वाराणिरोधयेत् १९ वायूनासह
तेचोर्ध्वज्ञानमोक्षमवाप्नुयात् अमराप

१३

तिलोकेस्मिन्पुरवाग्रेपर्वतोदशी २० अग्नि
लोकमविज्ञेयं चक्षुस्तजोवतीपुरीः याम्य
संयमनिश्रोत्रेयमलोकप्रतिष्ठितं २१ ने
र्ऋत्योभयपार्श्वे तु नेर्ऋत्यलोकमाश्रितं
विभातिचप्रतिच्यां तु षष्ठे वारुणिकां पुरी
२२ वामे गंधवती कर्णवायुलोकप्रतिष्ठि
तं सोम्यपुष्पवतीलोके चंद्रलोकप्रतिष्ठितं

उ० गी०
१४

२३ वामकर्णेन विज्ञेयं देहमाश्रित्य तिष्ठति
वामे चक्षुःपुरीचे वशिवलोकमनोन्मनी
२४ मूर्ध्नि ब्रह्मपुरी ज्ञेयं ब्रह्मांडे देहमाश्रि
तः पादादपि शिरस्यांते काकाग्निप्रकयां
तिकं २५ अनामयोश्चोर्ध्वमध्ये मंतर्हीः
शिव आहूयः पादात्तलंततो विद्यासादोर्ध्व
वितुलं विदुः २६ वितुकं पावमध्यं च सु

१४

तळंजंघमुच्यते रसातलंचजानुभ्यांऊरु
देशोमहातळं २७ कटीतळातळंप्रोक्तंस
पपाताळसंज्ञिकं पाताळानामधोमूळं
भोगीनांफणीमंडलं २८ ज्येष्ठतेसर्वतो
नंतसर्वहृद्यमनास्थिते भूर्लोकनाभिम
ध्यस्थंभुवर्लोकंतुकुक्षिकं २९ हृदयंसर्व
लोकंतुसूर्यादिग्रहपर्यतात् सोमसूर्यस

उ०गी०

१५

नक्षत्रबुधःशुक्रकुजागिरः ३० मदंसप्तर्ष
योर्ज्ञेयाध्वोतःसर्वलोककृत् हृदयेकल्पि
तेदेहीतस्मिन्सर्वस्वरवावहः ३१ चक्षुरादि
महर्लोकंजनलोकंतुकंटके तपोलोकोभु
वोर्मध्येमूर्धिसत्यंप्रतिष्ठितं ३२ ब्रह्मां
डेनावृत्तोलोकेअंडमध्येप्रतिष्ठितं एवंब्र
ह्मांडनिलयंतस्मिन्देहप्रतिष्ठितं ३३

१५

ब्रह्मांडव्यापिनी पृथ्वी तोयमध्ये विलीयते
अग्निना पिवतो तोयं वायुनाग्निरपाशयते
३४ आकाशः पिवते वायुमनः साकाश
मेव च बुद्ध्याहंकारचित्तस्य क्षेत्रज्ञः परमा
त्मनि ३५ तूर्यं तात्तितततश्च शिवस्थान
मनामयं धत्ते समस्तमात्मेति ध्यायते प
रमात्मनि ३६ अहं ब्रह्मैमां ध्यायेदेकाग्र
ति

उ० गी०

१६

मनसासकृत् सर्वतरंति पाप्मानं कल्पको
टिशतेरपि ३७ घटाकाशमिवात्मानं विल
यंयांति तत्त्वतः सगच्छति निरालंबं ज्ञानलो
क्यनिसंशयः ३८ घटासंवर्तमाकाशं ली
यमाने घटे यथा आकाशमपि लीनस्यात्
द्वज्जीवोपि मात्मनि ३९ तेषु हर्षसहस्रा
णि एकपादास्थितो नरः एकेन ध्यानयोगे

१६

नकलानार्हतिषोडशी ४० ब्रह्महत्यासहस्रा
णिवीरहत्याशतानिच एकेनध्यानयोगेन
देहदग्निरिवेधनं ४१ अश्वमेधसहस्राणि
वाजपेयशतानिच एकेनध्यानयोगेनक
लानार्हतिषोडशी ४२ अनंतकर्मशौच्यं
जपयज्ञंतथैवच वेदाध्ययनतीर्थानिया
वतत्वंनविंदति ४३ तावद्भवतिसंसारो
यावदात्मानविंदति विदितेतुपरेतत्वेए

उ०गी०

१७

कमेवानुपश्यति ४४ अहं ब्रह्मेतिलीयेन
अक्षरं द्वयमात्मनः स्वयं उच्चारते देहेतद्ब्र
ह्मत्वं न संशयः ४५ चतुर्वेदधरा विप्रासू
क्ष्मं ब्रह्म न विंदति वेदभारभराक्रांतास
च ब्राह्मणगर्दभः ४६ पठितेति चतुर्वेदा
धर्मशास्त्रमनेकधा नाहं ब्रह्मेतियो विद्या
दविपाकरसंयथा ४७ यथा खरश्चंदन
भारवाही भारस्य वेत्तानतु चंदनस्य एवं

१७

हिशास्त्राणि बहू विदित्यज्ञानेन हीना खर
वद्भवंति ४८ आहारनिद्राभयमैथुनं
च समानमेतत्पशुभिर्नराणां ज्ञानं नरा
णां अधिको विशेषो ज्ञानेन हीना पशुभिः
समानः ४९ प्रातर्मूत्रपुरीषाभ्यामाध्या
न्हेक्षत्पिपाशया तृप्ता कामेन बाध्यंते जं
तवो निशि निद्रया ५० नादविंदुसहस्रा
णि कोटिबीजशतानि च सर्वतद्गस्मनीहु

उ०गी० १८
त्वायोविंदतिनिरामयं ५१ गवामनेकवर्णा
नांक्षीरस्याह्येकवर्णता क्षीरवत्पश्यतिज्ञा
नीलिंगीनातुगवांयथा ५२ द्वेषदेवंधमो
क्षायनिर्ममेतिममेतिच ममेतिबध्यतेजं
तुनिर्ममेतिप्रमुच्यते ५३ मनसाहमना
भावोद्वैतेनैवोपलभ्यते यत्रयत्रमनोभा
वंतत्रदात्मात्परंपदं ५४ हन्यान्मुष्टिभि
रकाशोक्षधाथशंकंदुकंयथा ब्रह्मदन्तेन

जानाति तस्य मुक्तिर्न जायते ५५ इति श्री
उत्तरगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां यो
गशास्त्रेश्रीकृष्णार्जुनसंवादे द्वितीयोध्या
यः २ ७ ७ ७

Handwritten text in Devanagari script, appearing as bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and bleed-through.

मः ५ ० ० ०

Handwritten text in Devanagari script, appearing as bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and bleed-through.

1870
1871

उत्तरगीतासमाप्तं

पत्रं २०